

VÜRST

1.

Ma märkasin teda lõunasöögi jagamisel Intá kolmeteistkümne-
das laagripunktis lumeks kippuva oktoobrivihma käes aastal 1947.
See tähendab, vihma käes seisin mina, kuna tema seisis laudadest
vabaõhusöökla katuse varjus. Me olime Uhtást tapiga pärale jõud-
nud ja tampisime näljastena sööklasara ees vedelas hallis poris ning
ootasime järjekorras katuse alla vihmavarju jõudmist ja supikausi
kättesaamist, et soojendada kaussi hoides käsi ja kausist lüripides
sisikonda. Suppi jagati laudseinas leiduvast luugiavast, mille poole
meie järjekord venis ja mille juures seisis mõned ilmsesti vangidest
ülemused. Ta torkas nende seas otseteed silma.

Sel ajal polnud ma Hochhuthi „Asemiku“ esimese vaatuse kolman-
dat stseeni muidugi veel lugenud. Seda, kus laagrist põgenenud juut
Jakobson kraamib leitnant Gersteini segipommitatud korterit ja pei-
detakse leitnandi poolt kiiruga esikutagusesse tuppa. Sest uksekell
heliseb ja esikusse astub kõikenägev Doktor. Kui olnuksin seda luge-
nud — aga „Asemikku“ polnud sel ajal üldsegi veel kirjutatud —
oleks mulle võibolla tõesti Doktor meelde vilksatanud. Aga võib-
olla ka mitte. Sest ehedat saatanlikkust ei paistnud mulle-silma-tor-
ganust kiirgavat. Kuid mingit häbematut enesekindlat kodusust ja
paigakohatut ning ohtlikku kerglust igatahes.

Ta oli peaaegu minu pikkune, aga korraliku toitumusega umbes
viiekümne mees. Khakivärvi sõjaväeriidest furaškas ja samast
materjalist kõrgekraelises frentsis ning säärikuisse torgatud püks-
tes. Terava rebasenina all ja teravusteks sobiva lõikega suu kohal
olid tal väikesed Hitleri-vuntsid, kuid mitte mustad, vaid punakaskol-
lased ja, mis sotsiaalselt tähtis, tiptop põetud. Nii et mu napivõitu,
aga tihke kogemus lubas mul asetada ta kindla peale kõrgete pre-
durkade klassi.

Sedasama kinnitas ka see, kuidas ta hüüdis meestele peaaegu hea-
tahtlikult, aga ometi tänitavalt: „*Nu a tšto vōj tut taptajetje kak
baranōij?! Bōstreje! Bōstreje žel!*“ Ja siis kellelegi täiesti silmapaist-
matule, või ehk siiski sakslasele, keda asjatundlik silm teinekord mas-

sist eraldas: „Eh du — Grünschnabel! Kuda tõj, svolotš?! Donnerwetter!“

Minuti pärast seisin esimesena luugi juurde astunu selja taga, ja kuni talle luugist plekk-kauss pihku ulatati ja sinna kulbitäis laket kallati, silmitsesin huviga furaškamehe nägu. Ma polnud ikka veel õieti näinud, missugune oli mütsinoka varjus ta pilk — —

Nüüd jõllitasid ta teravate välisnurkadega pisut punnis hallid silmad mulle tehisvihasel keigaripilgul otsa. Ta pani käed puusa ja käratas:

„*Job tvoju matj — à quoi bon tu braques les yeux sur moi!*“

Muidugi üllatas see mind. Isiklikkusega ja prantsuskeelsusega teadagi. Aga oma üllatust tajusin alles hetk hiljem. Sel silmapilgul vastasin automaatselt:

„*D'interêt pour des types humains, monsieur.*“

Teda üllatas see nähtavasti ka. Sekundi pärast pahvatas ta laginal naerma, paljastades rea pisut kollakaid, kuid õige terveid hambaid:

„*Eh bien, vous — qui êtes-vous, mon cher!*“

Prantsuskeelsena olin ma silmapilk teie ja mu armas. Sedasinast prantsuse keelt jätkus mul muuseas võrdlemisi na-napiens. Monsieur Ledouté komeedisabast Granbergi gümnaasiumist, aga siiski nii palju, et mu uus tuttav ei üritanud iial mind sinatada, olgugi et kõnelesime hiljem peamiselt vene või saksa keelt.

Ütlesin talle oma nime.

„Mirk? *Vous êtes allemand? Non?* Eestlane? Ükskõik.“ Ta surus mul koguni kätt ja ütles omalt poolt: „Pinski. Venelane, poolakas, ameeriklane. Kuidas soovite. Aga nüüd — ma ei taha teie kulinaarset naudingut häirida — —“ (olin oma supikulbitäie kätte saanud ja otsisin silmadega laua ääres vaba kohta) — „*Ühesõnaga venez me visiter!* Barakk number kaksteist. Iga krants tunneb mind. *Dans la sécherie!*“

Järgmiseks õhtuks olin avastanud siitsamast laagrist ja koguni siitsamast 17-ndast barakist, kuhu olin sattunud, oma kambrikaaslaste Tallinna Keskvanglast Richard Pallo.

See Pallo oli kena tahe poiss, Veeriku keskkooli lõpuklassist tunamullu talvel kinni pistetud kui „Veeriku vabariigi“ ma ei tea, kes, võib-olla välisminister. Tegelikult nagu teisedki Veeriku keskkooli poisid ja tüdrukud oma õnnetu ajalooõpetaja Kruusamäe ohver. See oli neid oma naiivsuses isamaateenimiseõhinas raadioamatöörlema ja metsavendadega kontakte looma õhutanud ning lõpuks lobisenud nad ettevaatamatul kombel sisse. Metsavennad olid libisenud, niipalju kui teada, Julgeolekul käest, aga õpilased pluss teadagi Kruusamäe ise võeti vangi ja läksid tribunali alla ja said viiest kümne aastani laag-

rit ja kindla teadmise, et nad selles riigis, kuhu nad kunagi vabanevad — kui see seesama on, kes neid karistas —, enam mitte millekski ei kõlba.

Nagu olin juba Keskvanglas taibanud, jagunes Veeriku vabariik nüüd kahte leeri. Ühed arvasid, et Kruusamäe oli olnud kahetsusväärne loll, ja teised, et ta oli olnud, mine tea, Julgeoleku nuhk — sest kes see kontrollib, et ta seda kümmet aastat, mis ta ametlikult sai, ära istuma jäetakse. Pallo oli vabariigis ainus hing, kes rääkis ja uskus, et Kruusamäe oli läbini aus mees ja ajaloolasena kesk-kooliõpetaja kohta auväärsete teadmistega mees, ainult inimesena ja inimeste suhtes liiga suur idealist.

Vahetasime Richardiga esimest informatsiooni. Kõigepealt selle kohta, millal ja millist teed kumbki oli Tallinna Keskvanglast siia laekunud. Ja millised elutingimused siin olid. Tema asus kolmeteistkümneandas olbis juba pool aastat ja oli leidnud siin ka üsna viisaka töö. Enamik käis siin söekaevandustes allmaatööl. Muidu mitte väga vigagi. Nelisada meetrit sügaval, seda küll. Aga töö järel, sa kujuta ette — kuum dušš. Ainult et töölkäik — neljajalgseid ja kahejalgseid koerad ja *šag na pravo, šag na levo*, seda nagunii, aga kuuekümne üheksas laiuskraad ja suurem osa aastast pimedas minna ja pimedas tulla ja päev otsa maa all pimedas nagunii. Nii et vanemad olijad pidid kurtma, et võtab närvid läbi. Aga tema, Richard ise, oli leidnud õnneliku tööotsa. Tema oli söeproovidevõtja laborant. Aga proovivõtjaks oli eestlane kapten Kivi. Täitsamees. Laskmise maailmameistreid. Helsingi, Luzern ja Buenos Aires. Nimi ju igal eestlasel teada. Eesti sõjaväe kapten. Puhta ankeediga mees, saunamehe poeg, kes oli korpuse kaudu punaarmeesse üle võetud, aga rindel või kus vene värgi kohta tõtt rääkinud ja kümme aastat saanud. Täpne mees kui Passupi püss. Richard oli kindel, et Kivi leiab varsti ka minule paraja otsa.

Ja siis libises sealt mööda ka 17-nda päevnik. Ja kuna päevnik, olgu ta laagrielus kui tühine isik tahes, on sealsamas ometi ka tähtis mees, kutsus Richard päevniku meie juurde. Et vaadake, Akim Aki-mõtš, see uus mees on minu zemljak ja pakisaaja mees. Nii et kui te ta minu narinaabriks sätite — seltsim ju ikkagi —, siis leivapaika te tema käest saate.

Imestas, kui sujuvalt natuke marmoringlinäoline Richard oli pooleteise aastaga õppinud asju ajama, ja silmasin ka Akim Aki-mõtši üle. See oli vahest kuuekümne väga kõhn heledate ja hõredate vurrudega maamees kuskilt Lääne-Ukrainast. Aga nooremad ja tegusamad ju harilikult päevnikeks ei pääsegi. Igatahes ühmas ta Richardi jutu peale „mmhm“. Ja leivapaika näis talle tõesti ära

kuluvat, nii ta kõhnuse kui ka ta vilkuse järgi otsustades. Sest kõrvu naridele ja ühe ning sama toidukapikese peale ta meid sedamaid sät-tiski.

Kui olin oma uue koha Richardi naabruses sisse võtnud, küsis see.

„Ja mis asja see *vürst* sulle seal seletas?“

Vürst —? See pidi olema siis keegi, keda olin siinsamas ja ilm-
sesti Richardi nähes kohanud? Ja esimene, kes mulle vangilaagri
taustal vürsti-sõnast pähe torkas, oli Dostojevski imetaoline Idioot,
Mõskin Lev Nikolajevitš. Kelle hapruse ja haavatavuse pärast me
oleme kõik viissada lehekülge värisenud, kes kõnnib läbi kõigi kõige
jõhkramate stseenide ja saab nende otseseks osaliseks, aga jääb oma
taevalikus puhtuses kõigest puutumatuks... Kedagi pisutki niisugust
polnud ma siin ju näinud. Või ehk oli see Akim Akimõtš, keda Richard
mõtles — —?

„Missugune vürst?“

„Noh, see, kes sinuga seal supiluugi juures õiendas. Pinski. Ma
nägin...“

„Ah see — —“

„Olete tuttavad või — —?“

„Ei. Esimest korda — —“ Mulle tuli naer peale — „Aga õige
küll — teda võiks ju teispidi ka vürstiks kutsuda — —“

„Mis tähendab *teispidi* ja *võiks*?! Tema ongi vürst. Vähemalt
niipalju kui teda uskuda võib.“

Richard rääkis: Omaenese jutu järgi, aga seda pidid ka mõned
teadjad siinsamas Kolmeteistkümnendas kinnitama, oli Pinski tsaari-
Venemaa vürstitiitliga ministri poeg. Tema isa pidi olema revolüt-
siooni ajal kas vangi pandud või maha lastud või tüüfusse surnud.
Tema ise oli põgenenud kahekümnese Poolasse, kus asetses osa
perekonna mõisu, mida ta isa nimel valitses ta onu, ka see vürst
ja senaator, vististi nii Vene kui Poola oma. Pilsudski-aegses Poo-
las oli vürst Pinski, jaa, lõpetanud vist ülikooli ja võtnud oma mõi-
sate valitsemise üle. Ta oli abiellunud kellegi baltisaksa aadlipreiliga
Kuramaalt ja siirdunud enne Hitleri Poolasse-tungimist ära Ameer-
rika Ühendriikidesse. Ta pidi olema elanud New Yorgis oma sinna
ületoodud kapitalist ja pidanud vist ka mingit äri. Aga sõja ajal oli
ta olnud — ja see asi oli Richardil segane, kuigi ta oli juhuse kombel
kuulnud seda Pinski enese suust — sõja ajal oli vürst olnud niihästi
sakslastega nende okupeeritud Poolas oma valdusi üle vaatamas kui
ka ameeriklastega nende poolt vabastatud Austrias, selgitamas, kas
tema Viinis asuvad majad olid veel püsti.

„Noh, võibolla seletab ta sulle selle asja ise selges prantsuse keeles
ära. Aga ühte pea meeles,“ rääkis Richard: „Vaata, et sa naerma ei

hakka, kui ta kuulutab enese sulle Venemaa tõeliseks troonipretendendiks.“

„Kas ta on siis napakas?“ küsisin mina.

„Ma ei tea,“ kehtas Richard õlgu. „Kust meie teame, missugune Venemaa troonipretendent olema peab? Või olla võib? Igatahes on mõned venelased siin laagris arvamisel, et tema pretendentlusel olevat tükk põhja all. Ma ei tea kui suur tükk. Aga küll ta räägib sulle ise. Ta peab ennast ju oma naise kaudu — see on tal küll vist lahutatud naine — teatud määral baltlaseks ja õiendab kõigi lätlaste ja eestlastega. Ah mis ta siin laagris teeb? Siin on ta vildikuivatajate brigadir.“

Akim Akimõtš sai mult talle töötatud leivapaika sealsamas kätte ja hakkas vist pidama mind — nagu Aadu Hindi toel hiljem ütleva hakati — asiseks meheks. Kella viie ajal saatis vürst kaheteistkümnenda baraki päevnikuga mulle kutse: Vassili Fjodorovitš paluvad kella seitsmeks nende juurde — —

Ma otsustasin minna. Miks mitte? Huvitav ju. Ja peale selle: oli isegi ime, et mind polnud veel kuskile kaevandusbrigaadi kupatud. Aga vürst pidi ju olema siit laagri vildikuivatajate pealik. Võibolla oli tal saatuse tahtel parasjagu mõni koht prii?

Enne, kui ma barakist väljusin, tuli Akim mu juurde. Lähemal naridel polnud just kedagi istumas ega õiendamas. Nägin Akimi hoiakust, et niisugust hetke ta nimelt oligi oodanud. Ta ütles poolsosinal, aga täpselt niisama tasa oli ta aina rääkinud, Palloga, minuga ja vist kõigiga:

„Pjotr Janovitš — teie olete just paras pikk mees — Mul on siin paar jumala uusi ja hästi pikki pükse — Näete kui ilusad —“ Ta tõmbas rulli keeratud mustad kalingurpüksid, laagripüksid, telogreika hõlma alt välja — „Vaadake, päris peopüksid —“ Ta laskis püksid lahti rulluda ja hoidis neid mu nina all — „Igaüks ostaks nad kahe leivapaika eest ära. Aga mispärast peaks nad ostjale minema, kes neid lühemaks nüsib, kui nad jumalast tehtud on.“

Laagriilaost vangidele antud esemete vahetus ja müük oli põhimõtteliselt keelatud. Nende tehingute läbi sai sellest formaalselt võttes varastatud kraam ja varastatud kraamiga õiendajaid trahviti, kui viitsiti, mitte ju kohtulikult, aga kartsaga pluss raskemale tööle saatmisega küll. Kuid küsimus polnud praegu selles. Või mitte peamiselt selles.

Võibolla oli see Akimi tasane kõneviis, mis tekitas minus tõrke. Olin just nagu kogenud, et tasakõnelejad võisid küll olla keskmisest valjuhäälsesest rahvast ausamad, näiteks mõned usklikud tingimata. Aga sosistajad võisid ka olla petislikumad kui teised —

Olin Uhtás kord kedagi otsima minnes astunud sisse võõrasse barakki. Mehed olid tööl ja ainult mõned haiged lamasid alumistel naridel. Ülemisel mitmeteistkümnemehenaril põlvitas lääneukrainlastest vanamees, tähendab Akimi zemljak, ja tagus palvet pomisedes endale vasaku käega risti ette. Nii et ma mõtlesin: aga mispärast vasaku käega...? Ja sain ka silmapilk seletuse: sest ta parem käsi oli hõivatud niisama tähtsa või küllap tähtsamaga. See oli tõmmanud tühja naabernari padja alt naabri linase põuekotikese ja sõlminud selle paelad imetlusväärt osavusega lahti ning tiris sealt parasjagu kolme esimese sõrmega paari krabisevat rublatähte — see oli ilmsesti kõik, mis seal oli — ning surus neid kahe tagumise sõrmega pihku kägarasse — Aga, mis Akimisse puutus, tema polnud jätnud mulle ei varga, ei vaelevagatseja muljet. Ja kahvatu ning luider oli ta tõepoolest. Ja kodust, kuskilt Maloje Polesjest või kust, ei pidanud ta saama mitte pakiõhkagi — naine ja lapsed olid pagenud sealt jumal teab kuhu.

Sellest hoolimata ütlesin, et seekord pole mul pükse tõesti mitte vaja. Ma ei hakanud lisama, et kaks leivapaikat kulub mulle enesele vägagi ära. Ega ka seda, et kui ma neid kellegagi heategevuse korras jaotaksin, siis eelistaksin, andku Akim andeks, noh, kas näiteks Pallot või igatahes mõnd kaasmaalasest vangi.

Tähendab, Akim tõmbus oma pükstega tagasi ja mina kõndisin Vürsti poole.

„Aa. Te oletegi juba kohal. *Excellent*. Ma kutsusin neli-viis intelligentset sõpra õhtut veetma. Kui te olete esimene — asuge mulle pisut appi.“

Vildikuivatitel Sevželdorlagi barakkides harilikult tagakambrit ei olnud. Aga siin oli Vürstil kui brigadiril sihukene olemas. Kümne ruutmeetri suurune ubrik, mille üks uks avanes kuivatisse ja teine baraki esikusse. Esimene, ma kujutlesin, kuivatikuumuse ja vildining jalarätileha pärast enamjaolt kinni, teine aastaajale vastavalt kas esikust tulyava pakase vastu kinni või värske õhu asjus ristseliti. Ubrikus leidis nari, laud, kaks taburetti ja seinal, naela otsas, üpris ootamatul riistal — riidepuul — rippumas seltsimees brigadiri predurkafrentš. Sest seltsimees brigadir oli momendil alussärgi väel, maika väel, nagu eestlasedki siinmail ütlesid, ja kattis oma külalistele lauda.

Uks kuivatisse oli paakil ja sealt paistis tavaline pika valge kivi-kirstu taoline kuivatusahi ja selle kohal puuraamidel tavaline veel viltideta aastaaja kraam — saapad, jalarätid, mõned bušlatid, mõned särgid. Selle fantastilise taglase all, laevaks mõelduva ahju tekil ehk keskmisel koldeplaadil asetses praetossu levitav pann, kus olid

praadimas ilmsesti külalistele mõeldud leivalõigud kurat teab mis lõhnadega kärssama minevas õlis. Panni kõrval kees vudinal plekist kipjatokinõu.

„*Ne santez vous pas, mon cher, des aromes un peu inattendues?* Kas te ei tunne, mu armas, pisut ootamatuid lõhnu? Pisut ootamatuid sel jalarättide *et cetera* lõhnataustal —?!”

„Võibolla küll —“ vastasin pominal ja püüdsin kuivatilehast midagi erilist välja nuusutada — „Mis lõhnad peaksid siin siis levima —?“

„Ma pean ju oma võõraid millegagi rabama. Ja nii haritud ega sõltumatud nad ei ole, et ise mõistatada. Nagu teiegi, andke andeks —“ Ta naeris nii koketselt, et ma mõtlesin: Ikkagi on tal kuradil valehambad — „Kuna te nagunii ära ei arva — see on esiteks *curry* ja teiseks värske Kuramaa sibul, Wagenpotist, minu naise kunagisest mõisast. Üks poiss sealt on siin laagris ja tõi mulle — mõisaproua mälestuseks. Aga õli — nuusutage eriti õli — see on kõige ehtsam Provence'i oliiviõli. Nimelt. Aga see on ka viimane tilk. Ameerika Punase Risti poolt mulle saadetud pakist. Nagu ka viimane näputäis *curry*'t. Nad lubasid saata mulle iga kuu sellise paki. Elementaarsest sooja pesu, hügieenitarbeid, rasva, valke, vitamiine. Mu naise ja mu sõprade asjaajamise peale. Aga esimene pakk on seni ainuke. Ja sellest on juba neli kuud möödas. Noh, viimase õlililgaga ma oma sõprade suhtes ju koonerdama ei hakka. Ja muidugi olen ma kaugel väitmast, et nelja kuu pakipausis on võibolla süüdi keegi muu kui Ameerika Punane Rist. Muidugi just tema. Seal on lihtsalt inimesi, kes kõrvaldavad need pakid ja söövad nad Ameerikas valitseva raske toitusolukorra tõttu ära. Et pakid kuskil mujal kõrvaldatakse ja ära süüakse, seda on ju niisama võimatu mõelda kui öelda, eks ole —?“

Ta sööstis irvitades kuivatisse ja tõmbas panni koldeplaadilt ahju mõõdukamalt kuumale kivipinnale.

„Ja kas te tahate öelda, et see on teie Ameerika-paki viimane „Colombia“-kohv —?“ küsisin, kui ta tagasi tulles kireva-etikeetilise plekk-karbi lauale pani, karp pooleni pruuni pulbrit täis.

„*Malheureusement non.* Ainult karp on eht. Aga sisu on iga tahes korralikult kõrvetatud rukis. Apteekrimüüsis jahuks tambitud. Täiesti puhas kraam. Mitte, teate, see, mida hiinlased Taišeti laagrites turustavad. *Vous ne savez pas?* Seal söödetakse vange kaerapudrugaga. Kaeraterad jäävad suurelt osalt terveks. Hiinlased pesevad need peldikukastidesse laekuvast aimest välja, kuivatavad ära, praevad üle, jahvatavad peeneks. *Du café parfaitement hološ.*“

Ma tahtsin olla imestusavaldustest üle ja ütlesin: „Kui teie „Colombiale“ kohvikoort peale oleks kallata — —“

„Koores asjus ma palungi teie abi — —“ ütles Vürst, samal ajal kui ta enam-vähem siledaks rullitud voodilina poolikut laual kuue plekk-kausi ja plekk-kruusi all sirgeks püüdis sättida.

„Missugust abi?“

„Näete, siin on kaerahelbed — —“ Ta tõi lauалаekast esile kotikese kaerahelvestega — „Mõned kolleegid Lätimaalt avaldasid mulle oma pakkide kaudu solidaarsust. Pange nüüd tähele, mis me nende helvestega teeme.“

Ta puistas helbed väikesesse kastrulisse, kallas neile pool kruusi külma vett peale ja segas need paarikssajaks grammiks püdelaks pudruks.

„Missugune temperatuur praegu väljas on, *mon cher*?“

„Umbes miinus viis.“

„*Excellent*. Minge peske nüüd esikus käed puhtaks.“

„No ja nüüd?“ küsisin, pestud kätega naastes.

„Nüüd tehke see tagumine lauалаegas lahti. Näete, seal on paras tükk marlit. Siin ju omajagu haruldane kaup. Haiglast hangitud. Voltige see kuuekordselt kokku. *Parfait*. Nüüd keerake ta trehtrikujuliseks toruks. Üks ots laiem, teine peenem. *Voilà*. Ja nüüd kallake puder trehtrisse. Stop-stop-stop. Alumine, tähendab peenem ots pigistage enne kinni. Nii. Nüüd on mul siin puhas plekk-kruus. Asetage marlitoru kruusi kohale — ei-ei, püstloodis. Nõnda. Ja nüüd hakake toru pikkamööda vinti keerama. Nii-nii-nii. Aga et ta teil jumala pärast käest lahti ei läheks ega rebe-neks.“

Tegin, nagu kästud. Marli välispinnale ilmusid valged piisad ja valge vedelik hakkas üle mu vasaku käe kruusi voolama.

„*Voilà notre crème! Regardez!*“ hüüdis Vürst võidukalt, kui vedelik oli viimse piisani kruusis — „Nüüd me paneme selle *frigidaire*’i.“ Ta tegi sisemise topeltakna lahti, asetas kruusi kahe akna vahele ja sulges sisemise taas. „Ja kui me selle pluss-nelja-kraadisena ütleme kahekümne minuti pärast kohvile peale kallame — teate, ma süön oma furaška ära, kui koorega kohvi efekt ei ole — nojaa — mitte ju absoluutne, aga siinset tausta arvesse võttes ikkagi peaaegu täiuslik! Muuseas — kas teil suhkrut on, *mon cher*?“

„Mmmm — paarsada grammi — —“

„Tooge see siia. Meid tuleb kokku kuus inimest. Igaüks saab kaks poolkruusi kohvi. Kahesajast grammist on küllalt.“

Jõudsin enne külalisi suhkruga tagasi. Ootasin saamatusest kaks minutit — aga otsustasin siis, et minu küsimus tuleb võtta enne kol-

mandate saabumist üles. Nende juuresolekul ei saaks ma ju hoopiski mitte — — Nii et küsisin oma parimas prantsuse keeles:

„Vassili Fjodorovitš — *dans votre brigade des sécheurs* — *vous n'avez pas par hasard une place libre pour moi?*“

Ta vaatas mulle sekundi otsa: „Aga muidugimõista. Kaevanduses ei ole teie prantsuse keelt ega teie võõrastavat intelligendilarhvi mitte kellelgi tarvis. Ei pterodaktülostel, kelle soomuseid või sulgi te välja kaevate, ei blatnoidel, kes teid sealjuures käsutavad. Siin on teil vähemalt oma väike ring konversatsiooni jaoks. Nii et mis töökohasse puutub: muidugimõista. Kui te soovite. Te teate ise, et ega see ei ole sinekuur. Aga kaevandusega võrreldes on sel omad eelised. Nii et ma panen teid homme kahekümne kolmandasse platsi. Seal lendas kuivataja eile kohalt.“

„Mis põhjusel?“

„Laagrivarustuse vargus.“

„Kas — suur vargus?“

„Müüs paari pükse. Ega siin pole rohkem tarvis.“

„Mmmm. Kas ostjat karistatakse niisugusel juhul ka — —?“

„Klaar.“

„Aga see on küll naeruväärne. Minu päevnik pakkus mulle veerand tunni eest ka paari pükse — —“

„Teie Akim — —?“

„Jaa. Tähendab, kui ma oleksin need ära ostnud, oleksime mõlemad lennanud? Tema päevnikukohalt ja mina sealt, kuhu te mu homme panete. Meid oleks saadetud nädalaks kartsa ja pärast allmaatöäle. Aga mina oleksin ostnud te a d m a t u s e s t ja tema oleks müünud n ä l j a s t!“

„Motiive ei küsi siin keegi, *mon cher*. Lihtsalt: ei tohi vahele jääda — —“ ta pöördus koputuse peale ukse poole, kust külalised sisse astusid — „*A — voilà nos amis! Entrez! Soyez les bienvenus, messieurs!*“

Kolm laagribušlattides kunagist härrasmeest loivas sisse. Vürst esitles mind neile kui Tallinna ülikooli juuraprofessorit, millega kõik, mis ülejäänute kohta kõneldi, vastavalt relativiseerus. Kuid seda vähem pääseme nende kirjeldamisest siinkohal mööda.

Esimene tuppakaksaja, kolmiku seas ilmsesti noorim, oli väike kahvatu kitsejäljenäoga ja tumeda vurru-udemega vahest kahekümneviiene poiss, kes, tuli välja, oligi pärine prantslane ja ainus säherdune laagripunkti nelja tuhande mehe seas. Iseloomuliku näo ja kikkaliku hoiaku ning kõrge hääle järgi ristasin ta sedamaid d'Artagnaniks. Alles hiljem selgus, et see nimi sobis siiski ainult ta välimusega. Sest tegelikult oli ta ulja mõõgamehe-figuuri taga võiks öelda kardinaal-

selt kardinali sell. Aga see on juba üks hoopis teine lugu. D'Artagnani sabas sisenes alatoidetud ikoonipühaku näoga umbes neljakümnene mees — „O-là-là, mon prince — *quel confort chez vous! Et quel paix!*“ — Ajalooprofessor Horzek Lublini ülikoolist, nagu ta esitlemisel väitis. Ja professori öla taga kolmas külaline, *monsieur Maniu*, vist Maniu, sest *maania* järgi olen ta nime meeles pidanud, suitsetamisaania järgi, millele ta oli pääsmatult andunud. Oma endiselt staatusest pidi ta olema sukavabrikant Brailast. Väike ja siinseiski toitusoludes ümarik mees, kes astus sisse, kuuetoolline ajalehte keeratud pläru läitmatult hambus, ja hakkas silmapilk seletama:

„Vürst, ma tean, te ei kannata mahorkat, mida ma harilikult suitsetan. Aga täna, teie auks, hankisin endale „Zolotoje runo“ — — Te haistate seda kohe, kui ma talle tule külge panen — —“

„*Cher ami*,“ ütles Vürst — „ärge pange talle tuld külge. Sest ta on teil ju ajalehepaberis. Ja ükskõik, kas „Pravda“ või „Nepravda“ või „Vetšernaja Moskva“ või „Utrennij Leningrad“ — kõik haisevad ühte moodi. Nii et teie „Zolotoje runost“ ei jää selle sees midagi järele. Ja see on ju ise ka tegelikult siirup tubaka asemel. Nii et, palun, vääristage meie seltskonda, tulge siia ikka tagasi — aga suitsetamas käige esikus või õues.“

„Meeleldi-meeleldi-meeleldi! Siis ma käingi teie loal esimese vooru õues ära — —“ kuulutas sukavabrikant keset kuivatist sissetungivaid jalarätilehku leebelt, hakkas väljuma ja pörkas uksele viimase külalisega kokku.

Pallo-poiss oli mulle teda siitlaagri prominentide seas juba nimeetanud, aga nüüd nägin teda esimest korda: see oli Moskva muusikaarvustaja Edelstein. Habruke ja peenekaeline, sest temagi võrdlemisi nälginud näoga, muuseas sarnaka ja pisut punetavagi näoga, mille modelleering osutas, et seltsimees Edelsteini juured võisid ulatuda Nuubia füsiognoomiate ja Punti kalliskivide juurde. Sinnapoole viitasid ka ta kräsujuuksed, olgugi pisut punakad, mis talle tema klubitöötaja-privileegi järgi oli suvatsetud pähe jätta.

Ja siis istusid härrased, nagu peaks ütlema, vesteldes lauda. Vassili Fjodorovitš tõi praetud leivaviiludega panni kuivatist kohale ning asus serveerima. Volditud käterätt vasakul käsivarrel, tõstis ta leivaviilusid suure alumiiniumlusikaga oskuslikult ja kiirete liigutustega oma külaliste alumiiniumkaussidesse ja tundis ise oma tegevusest ilmsesti mõnu:

„*Prenez, prenez, mes amis* — ja ärge unustage sibulat, värsket sibulat! Ma usun, te saate aru, missugune haruldus see siin praegu on. Mitte vähem haruldus kui *curry*, mida mul õnnestus teie jaoks muretseda — —“

Neelatavad külalised, enam-vähem näljased, nagu nad kõik ju olid, nagu me kõik ju olime, käsitlesid oma leivaviilakaid plekist vanginugade ja kahvlitega, mida neil kellelgi ei tohtinud olla, aga mis olid kõigil siiski olemas, mingisugused kõverikud ka minul.

Esimene pannitais leibu söödi tühjaks peaaegu vaikuses, mida dekoreeris üksnes *monsieur* Maniu nohin ja kõigi nautlevad kiigahused, minu poolt, viisakusest, mõni poolhäbelik *o-là-là* kiigahtuste helmekeesse... Nende söömisagarus, nende lõuapärade innukas töö, kui ma seda kõrvalt vaatama jäin, tundus mulle kuidagi põlastusväärne, aga sealsamas torkas mulle meelde, et tegin neile ülekohut. Sest peale Edelsteini ja minu ei saanud meist ju vist keegi kodunt pakke, Vürsti nelja kuu tagune imeloom välja arvatud. Ja Edelstein mäluski oma portsjonit mõnulevalt poolkinnisilmi, seda küll, aga aeglaselt ja üpris mõõdukate suutäite kaupa. Mida tõesti ei saanud öelda ei d'Artagnani ega professori ega Vürsti enesegi kohta.

„*Mon prince* — te olete fakiir!“ hüüdis ajaloo professor Horzek — „aplaus, aplaus meie võõrustajale!“

Kõik aplodeerisid. Ja oma üllatuseks tegin seda, tõsi, pisut kohmetu ja hõreda plaksutamisega, aga tegin seda kaasa. Lihtsalt viisakuse survele.

„*Merci, mes amis*,“ ütles Vürst isalikult, „meie söömaaeg ei ole muidugi mitte see, mida ta mulle meelde tuletab. Aga meelde tuletab ta mulle — näiteks minu väga ekskvisiitset neljakümnendat sünnipäeva Pariisis „Colisé“ hotellis, märtsis 1937. Kolm suurvürtsi abikaasadega, Prantsuse asevälisminister armukesega, kolm impeeriumi eksministrit — neid oli sel ajal veel ainult neli tükki elus. *Et cetera* —“ (Nii et mis minusse puutub, ma jäin eriti tähelepanelikult kuulatama. Aga midagi seltskonda konkretiseerivat ei järgnenud. Ainult menüü kohta järgnes täpsustus) — — „Need rõstitud saiad, mida seal austrite juurde pakuti — mu sõbrad — need tulid mulle praegu igatahes meelde. Või siis — minu New Yorgi delikatessidefirma teine aastapäev „Excelsior“ hotellis Neljandal avenüül. Jaanuaris 1942. Väga eksklusiivne seltskond. Ainult nelikümmend inimest. Aga kes?! Egiptuse kuningas Faruk. Bulgaaria troonipärija. „US Fruit Company“ president. Ja üks Kennedy ka. Ühendriikide endise Moskva suursaadiku poeg — —“

„Ja mispärast — —“ hüüdis professor Horzek — „mispärast, kas te saate aru, mu sõbrad, olid kõik need härrased seal platsis? Aga sellepärast, et nad mõistsid: isegi siis, kui tõenäosus, et meie sõber Basile istub kunagi Vene troonil, pole suurem kui ütleme ülikriitiliselt — kui poolteist protsenti — isegi siis on respektiavaldis temale poliitiliselt tark!“

„Ma tänan teid, härrased,“ ütles Vürst nii väärikalt, et ma küisin endalt, kuskohas ma õieti viibin? Kas teatris, kus mängitakse hullumaja? Või hullumajas endas? Või ikkagi lihtsalt meie igapäevases Sevželdorlagis, mis on küll reaalse maailma irreaalsemaid nurki, kuid ka selle kõige vaieldamatumaid osiseid, kus lihtsalt selgub, et reaalse maailma võimaluste hulk on meie oletatust võrratult suurem — —?

Vürst jätkas: „Aga tunnistagem — respekt respektiks — niisugused kuninglikud ja muud kontaktid õnnestusid mul esmajoones muidugi tänu sellele, kes ma olen — kuid olulisel määral ka tänu sellele, et nendega õiendamine pakkus mulle sportlikku mõnu. Ning et ma oskasin neid luua — —“

„Oo ja!“ hüüdis d'Artagnan — „Jutustage meile veel kord, kuidas te Capablancaga malet mängisite! Meie uus sõber kuuleb seda siiski — —“

Ma sain aru, et meie uus sõber tähendas mind. Vürst seletaski peamiselt minu poole pöördudes:

„See oli äärmiselt lihtne. Ma ju mängin mingil määral malet. Kellega ma olen mänginud, teavad seda. See kuulub ju teatud tasemel lihtsalt kasvatusel juurde. Tunda käike, teada tähtsamaid avanguid. Nii et ma võidan teist siin kolme ja kaotan kahele. Või vastupidi. Tähendab, ma pole mingi meistermaletaja. Selleks saada, nõuaks liiga tobedat keskendumist. Aga reisidel olid mul taskumalendid igavuse vastu harilikult kaasas. Ja ükskord, *circa* aastal 1930, sõidul Varssavist Baden-Badenisse — onu Kasimir oli seal reumat ravimas ja nõudis mind endale seltsiks — nägin ma vagunikoridoris Capablancat. Tema fotod esinesid sel ajal sageli lehtedes, kord sigariga, kord ilma. Ka seekord oli tal sigar ees. Aga mitte selleks, et maailmameistritiitlit Laskerilt endale suitsetada — *monsieur* Maniu, teie käes oleks see käkitegu — ei-ei, tiitel oli tal ju sel ajal taskus ja ta oli lihtsalt tulnud koridori suitsu tegema. Ja mina otsustasin silmapilk: kui Issand pakub mulle niisuguse šansi, pean ma mängima maestroga partii — — Nii et ma ootasin, kuni ta kupeesse tagasi läks — ma arvestasin, et koridoris on tal hõlpsam mind vältida kui oma kupees — ja läksin talle hetke pärast järele.

Ta oli lükanud kingad jalast, riputanud oma musta sakko varna ja lesis, tikitud banaanivärvi kodukuub seljas, oma diivanil, igavlev nagu peas. Minu sisse astudes tegi ta parema silma lahti. Kui ma olin end esitlenud, avas ta ka vasaku silma. Nähtavasti oli ta mu nime kuskil kuulnud. Neil maletajail on ju harilikult üsna kehv haridus, aga põrgulik mälu.

Ma ütlesin: „Maestro, kui ma olen sattunud teiega ühte vagunis-

se, pean ma võima ütelda oma sõpradele, et ma olen mänginud teiega partii.“

Ma istusin aknaaluse laua juurde tugitooli ja võtsin oma nahkse malekomplekti taskust — „Kuna mina olen väljakutsuja, saate teie valged.“

Tema haigutas ja ütles: „Et mina saan sel juhul valged, on normaalne. Aga teate, milleks meile teie malendid ja malelaud. Pange nad tasku ja mängime ilma. Mängime pimepartii. Olge lahke. F2—F4.“

Ha-ha-ha-haa. Ma olin sunnitud mängima. Noh, te võite ju uskuda, et imet ei sündinud ja ma sain üheteistkümnendal käigul mati. Aga mina võin öelda: ma olen maailmameistriga mänginud. Esiteks. Aga teiseks, ja see on palju haruldasem, sest temaga mänginuid leidub ju sadu. Mina olen ülitõenäoliselt ainus inimene maailmas, kes on mänginud oma esimese ja seni ainsa pimepartii — maailmameistri vastu!“

Siis oli teine pannitais buhankaviilusid pooleni ära söödud ja Vürst ütles: „Sõbrad, säilitage viimased praeleivad kohvi kõrval söömiseks!“

„Oo — kas te pakute meile kohvi ka? Ma ju ütlesin: te olete fakiir!“

„*Malheureusement* mitte sajaprotsendiliselt — —“ naeratas Vürst. Nii et ma ei saanud aru, kas ebasajaprotsendilisus käis kohvi või tema fakiirluse kohta. Või koguni tema isiku kohta ülepea. Igatahes taris ta nüüd kohvi mingis alumiiniumkannus lauale. Tema rukkijahve oli vahepeal keebega üle kallatud ja vedelik läbi järjekordse marli pakust puhtaks nõrutatud. Ta kallas seda ise külaliste kruusidesse. Ja kuigi sel polnud ei õiget ega vääragi kohvilõhna, võeti see üldiste hõisetega vastu. Ja siis, hetk enne seda, kus ta ise oleks nagunii selleni jõudnud, ütlesin, ma ei tea isegi, miks, kas edevusest või millestki muust, võibolla koguni kaastundest:

„Vassili Fjodorovitš — kui teil oleks nüüd ka veel koort meile kohvi peale pakkuda — siis oleks ime täielik — —“

„*Mon ami* — —“ Vürst heitis mulle tänuliku kaasvandenõulasepilgu — nii et ma arvan muuseas: kui ta mu järgmisel päeval tõesti 23-ndasse vildikuivatajaks pani, mis andis mulle kohanemishõlpu aasta lõpuni, siis mitte niivõrd üldhumaanseil kaalutlustel kuivõrd lihtsalt tänulikkusest. Et olin võimaldanud tal oma küsimusega tema kohvikoores veel efektikamalt välja pakkuda, kui ta seda nagunii oleks teinud:

„*De la crème pour votre café?* Aga loomulikult, mu sõbrad!“ Ta sirutas käe ja avas sisemise akna — „Me võtame seda oma suurest *frigidaire*’ist firmamärgiga „Rossija“. Mis on, nagu teada, kõigi või-

malustel maa. Nii et siin saavad teinekord ka pooleteiseprotsendised tõenäosused tõeks — —“

Ta kallas meile koorekastrulist üliosavalt valged mulksud kohvikruusidesse ja jaotas meile plekktaldrikult minu reparditud suhkrut, ja me liigutasime oma auravat ja tõelise koorekohvi värvi joomaaega alumiiniumist supilusikatega ringi. Kõik pidasid Vürsti kohvikoores ehtsaks, ja ma usun tõepoolest, et keegi ei teeselnud:

„*Parbleu* — kust te selle võtsite?!“ hüüdis d'Artagnan — „Piima saavad siin ju ainult kõige kõrgemate ülemuste imikud, koort ei saa ka need — —“

Vürst naeris mõnuga: „Aga teie ja professor Horzek — kui tule-tõrjujad — te ei hulgu ju ameti poolest mitte ainult barakkides, vaid ka barakkide pööninguil. Kas te pole siis märganud, et mul on seal paar lendavat lehma?!“

Nii et ma mõtlesin: kui Vürst oskaks eesti keelt (aga tont teda teab, võibolla, et ta eesti vangizargoonis pisut orienteerubki), siis võiks ju peaaegu et küsida, kas ta ei tahtnud anda kellelegi — ja miks mitte näiteks minule? — märku selle kohta, mis ametit professor ja d'Artagnan oma ametliku ameti kõrval siin peavad...? Tule-tõrjujad olid vähemalt Sevželdorlagis keskmiselt kahtlane rahvas. Sest teatud määral privilegeeritud ja ameti poolest mööda tsooni ringi liikuvad mehed. Ühesõnaga usaldusisikud. Aga tõenäosus, et Vürsti lendavat lehma oli märguanne, ei saanud olla pooltteistki protsenti suur... Kusjuures Vürst oli küll sealsamas ütelnud, et siinmaal osutuvad vahel ka pooleteiseprotsendised tõenäosused tõeks...

Millest kohvi juures vesteldi, pole mul enam kuigivõrd meeles. *Monsieur* Maniu tuli õuest suitsu tõmbamast ja rääkis enam-vähem sosinal, nagu ta rääkiski:

„Teate, täiskuu on siin Komimaa taevas vapustavalt seesama ja vapustavalt hoopis teine kui minu Braila villa terrassilt vaadates. Sest Brailas on mul ümber terrassi kastanid. Kuni Doonauni välja. Siin on ainult mõned düstroofilised kuused. Läbi okastaadi. Aga kuu ikkagi seesama — *Mes amis* — ma lähen teen veel ühe pläru — — Ainult et külmaks hakkab minema — —“ Ta pistis varem valmiskeeratud mahorkapläru suhu ja tiris sõetolmused kaltsudest kindad kätte — „Pange tähele, nädala pärast on miinus kolmkümmend käes — —“

Veel selgus, et d'Artagnan kõneles suurepäraselt vene keelt. Oma jutu järgi oli ta mereväeleitnant laevalt, mille de Gaulle oli saatnud pärast sõja lõppu Odessasse, sõja ajal Nõukogude Liitu sattunud prantslasi koju tooma. Tema ise, tähendab d'Artagnan, oli saanud kümme aastat selle eest, et ta oli toimetanud laevale mõned inimesed

väljastpoolt kojuviidavate nimekirja. Ma ei küsinud, kas tema ajendiks oli olnud tasu või idealism. Muuseas, d'Artagnan oli meie seast ainus, kes puudutas küsimust, mille eest ta viibis, kus viibis. Teised, Vürst kaasa arvatud, ei kõnelnud oma laagrisoleku põhjusest silpigi. Vürst veel ainult niipalju — ja seegi ei puudutanud küsimuse miks-külge, vaid üksnes viisi, kuidas. Tema oli olnud vabatahtlik toitlusinspektor ja aukraadilt kapten ameeriklaste armees, kui see Austriasse sisse tungis. Ta oli sõitnud puhkepäevaks sealt kuskilt Neustadtist või kust Viini. Vaatama, kas tema majad Ringil on veel alles. Täpipealt nagu ta oli ka Pallo kuuldes rääkinud. Aga ta oli sattunud kohale Nõukogude komandandipäeval. Ja peetud Nõukogude patrulli poolt tänaval kinni ning toimetatud komandantuuri. Et tema paberite ehtsust kontrollida... Sest ta oli protestinud selle kontrollimisnõude vastu liiga ehedas vene keeles...

Kui Vürst siis, teise kohvikruusi ajal, uuesti mainis oma kokku-puuteid tähtsate, ma ei tea, kas juhtivate, aga igatahes kõlavanime-liste emigrantidega — hakkas mind korraga huvitama, kuidas ta mu küsimusele reageeriks — nii et ma mõtlesin „Aga mis siis!?“ ja küsi-singi:

„Vassili Fjodorovitš — kas te ei arva, et teie viited teie kohtumistele emigrantidega Pariisis ja New Yorgis *et cetera* võivad tekitada teile siin komplikatsioone — —?“

Ta hakkas laginal naerma: „Oi ei, *mon cher!* Siin on nagunii kõik teada. Isegi palju rohkem kui kõik. Nii et mul pole siin mitte midagi karta. Ega ka muidugi mitte loota. Sest vaevalt juhtub, et *mister* Truman helistab Moskvasse ja ütleb: „*Dear Joseph Vissarionovitsh* — saatke, palun, minu *mister* Pinski sealt kuskilt mulle siia tagasi — Ha-ha-haa — —“

Kui me olime oma võorustaja häälekate tänuavaldustega juma-laga jätnud ja baraki ees laiali läksime, oli meil kahel, Edelsteinil ja minul, mööda kuupaistelist jäätanud põikprussidest jalgteed, kuu-paistes barakid kummalgi käel, sadakond meetrit kõrvuti minna. Viie-kümne meetri järel küsis Edelstein:

„Pjotr Janovitš — mis siis meie selles seltskonnas tegime?“

„Noh, ma arvan, Moissei Avramovitš, me — vaatlesime.“

„Ja mis me oma vaatlustulemustega peale hakkame?“

„Küllap me neid kuidagi ikkagi rakendame. Kaudselt või veel kaud-semalt. Varem või hiljem. Või veel natuke hiljem.“

Tähendab, järgmisest päevast läksin kahekümne kolmandasse barakki vildikuivatajaks. Ja mis puutub seltskondlikesse vaatlus-tesse, siis käisin neid oma brigadiri juures tegemas veel vist korra

või ehk ka kaks. Viisakuse surve, nagu ma juba umbes samas seoses ütlesin. Tema kohtles mind endise joviaalse lahkusega. Takka-järele tundub mulle, et võibolla langes mu *mon cher*'iks kõnetamiste frekvents mu kuivatajakuude jooksul mõnevõrra, võibolla isegi märgatavalt, kuid siis ma seda ei märganud. Igatahes ei esitanud ta mulle mingeid nõudeid näiteks mattisaamisele toidupakkidelt, mis mulle aasta lõpukuudel kodunt saabusid. Ja mulle ei tulnud — jumala eest, mulle ei tulnud lihtsalt pähe, et niisuguse taustaga isandale peaks võibolla viima sulatatud juustu või searasva või šokolaadi... Alateadlikult siiski vist aimasin pretensiooni olemasolu. Sest kui Pallo-poiss tõi mulle jõululaupäeval nii et otsekui pühadekingiks teate, et kapten Kivi juures laboratooriumis on mulle vaba koht, tajusin selget vabanemistunnet.

„Ah nii? Lähete ära? Noh, te ju teate, juba preislaste Friedrich Teine ütles: *Einjeder wird selig auf seine Fassung*. Nii et, kui te eelitate kuivati eraldatusele elu üldbarakis ja tsoonis töötamisele igapäevast kaevandusse- ja tagasitrappimist — *šag na levo, šag na pravo — streljaju bez predupreždenija* — kui te seda eelistate — soovin edu!“

Ja mulle tundub, et see oli lausa mu esimesel tööpäeval uues paigas, madalas, pisikeste sinakate jäätanud aknaruutudega telliskivihoones, meie sõepannide ja kaalude juures. Kapten Kivi oli kuskile eemaldunud ja meie tegime Palloga suitsu ja pärisime vastastikku, mis meie endi ja meie tuttavatega viimastel kuudel oli sündinud — kui Pallo nimetas Akimi —

„Kas Akim on ikka veel seitsmeteistkümnendas barakis?“ küsisin mina. „Ma kolisin ju eile sinna tagasi, aga Akimi ei näinud.“

„Akim — —?“ imestas Pallo. „Tema võeti ju ammu päevnikust maha. Kohe pärast seda, kui sina olid kuivatisse karanud. Saadeti kartsa ja siis hoopis 11-ndasse olpi. Ja maa-alusele tööle ka.“

„Mispärast — —?“

„Idioodid. Katsete pärast laagrivarustusega spekuloida.“

„Mis varustusega — —?“

„Noh, ikka selle paari pükstega, mida ta kahe leivapaika eest müüa pakkus. Esiteks sulle ja pärast minule. Nähtavasti käis ta kellelegi närvidele ja püksid olid paljas ettekääne. Või kurat teab. Aga kõige narrim oli see, et ta ju kahtlustas meid. Mind ja sind. Et kas mina või sina olime käinud tema peale koputamas. Mina kinnitasin talle, et mina ei käinud ja et sina ei tule kõne alla. Tema ütles, et kellelegi peale meie kahe polnud ta neid pakkunud. Mina ütlesin, et tuletagu meelde: pidi olema veel keegi kolmas. Keegi tatinokkijast koputajahing. Ja ma ei tea siiamani, kas ta hakkas mind uskuma või ei — —“

Minu *vürstiana* järgmine peatükk algas süda-Siberis neli aastat hiljem. Ja algas sellest, et mulle öeldi mu sealne töökoht Vorošiloviniimelise kolhoosi aiandusbrigaadis lihtsalt üles.

Jevdokim, sõjast ühekäeline aseesimees, kelle naabermajas ma rajoonikeskuses üüriliseks olin, astus ühel pealelõunal minu juurde sisse ja ütles:

„Pjotr Ivanovitš, sina ära homme enam aiandusbrigaadi mine.“

See aiandusbrigaad koosnes peale minu veel neljast seal lepingu alusel töötavast inimesest, laagritest läbitulnud väljasaadetud muidugi kõik. Brigadir oli kuskilt Dnepri-mailt pärit, õhuliste liigutustega ja hõredate punaste vuntsidega igiseletaja seltsimees Jevsejev. Vabaduses arvatavasti mittetäieliku keskkooli looduslooõpetaja. Ise väitis ta, et oli olnud Harkovi ülikooli bioloogiaprofessor. Tomatitaimedega õiendamist ta igatahes tundis ja rohkemat polnud meie rajatavas aias esialgu vaja. Kolmas brigaadiliige oli Tamara Gabašvili, Gruusia rahvusooperi pianist. Mida ta kahtlemata oli olnud. Sest kuigi grusiinlanna ja sellisena teatud tiivulisest omakujutlusest mitte päriselt üle, oli ta primitiivseks eneseupitamiseks liiga väerikas ja haritud daam. Kolmas oli Mõkola, kirjaoskamatu valgevene talumees, kes meenutas ootamatul määral samasuguseid pleekunud, sõnaahtraid ja läbini usaldusväärseid Harjumaal külamehi, ainult justkui Mõkolast põlvkonna või paari võrra varasemaid. Neljas brigaadiliige oli Selma Vladimirovna, aasta viiekümnene saksa keele dotsent mingist Leningradi instituudist, eestlanna, nagu nimest näha. Tema tegi iga päev kaheksa tundi hoolega aiamaal tööd, käed vagudes kinni, ja puhastas pärast seda, kodus, nagu räägiti, kaheksa tundi küüneviiliga küünealuseid mullast.

Kokkuvõttes oli see antud oludes täiesti talutav seltskond. Ja ka mu enese töö ei murdnud konti. Vedada viiekümne meetri kauguselt jõest pangedega vett ja kasta tomateid, mis olid esialgu viis või kümme sentimeetrit kõrged. Ja pärast seda langetada teisel pool noores kevades kaasikus puid ning lohistada neid meie teadagi gigantomaanilise neljahektarise aia piirile ning teha sinna valgetest kasevabedest piiret. Muuseas, muld oli sel traktoriga üles küntud ja meie poolt siledaks rullitud ning nüüd taimetibudest helerohelisega üle tikitud maalahmakal meetri sügavuseni läikiv ja lillakasmust.

Rahapalka me kolhoosist muidugi ei saanud. Palka pidi meile lepingut mööda makstama sügisel normipäevade järgi ja viljaga. Privileegi elada rajoonikeskuses, mis oli seitsme tuhande elanikuga ning sauna, söökla, keskkaupluse ja raamatukoguga küla, peeti nii suu-

reks, et rahapalgast ei räägitud ei kolhoosi, ei meie eneste poolt sõnagi. Ja nüüd —

„Miks ma ei peaks siis aiatööbrigaadi minema —?“

Jevdokim seletas: „Sest meil tuleb hakata aita ehitama. Selleks on palke vaja. Me saadame su taigasse. Metsa maha võtma. Ei-ei, see on siit paljalt kuuskümmend kilomeetrit. Oled seal kuu või kaks. Nelja mehega koos. Väga mõnus koht. Ainult sääski on muidugi palju. Aga need söövad nagunii rohkem venelasi kui eestlasi. Eestlastel on aina mingisuguseid plägasid, mis nad endile sääskede vastu peale määrivad —“

„Kuule, mismoodi saad sa mind taigasse saata —“

„Autoga. Egas sa jalgsi ei pea minema.“

„Ma räägin selles mõttes, et mina olen ju lepingu-mees. Ja lepingus seisab: aiatööbrigaad. Taigasse saada oma kolhoosnikuid. Mina panen sel juhul hõlmad võo vahele ja lähen ära.“

Jevdokim vaatas mulle oma päevitunud näost kissis silmi otsa ja ta iseendast heatahtlik suu tõmbus veidike vasakule viltu:

„Kuhu sul siit minna on —? Töökohti siin mingisuguseid ei ole. Ja sa tead isegi: kui sa siin palju üle nädala ilma tööta — või arstitunnistusest — ringi aeled, saadavad tovarištšid —“ ta näitas peaga mööda laudkõnniteelist tänavat komandantuuri poole — „saadavad tovarištšid su saja viiekümne kilomeetri taha taigasse vaiku korjama. Ja tähtajatult, nagu öeldakse. Kas see on parem? Ja pealegi: meil oli täna hommikul juhatuse koosolek. Me otsustasime: aiatööbrigaad saab omale nüüd hobuse. Nii et, saa aru, sind ei ole sinna tõesti enam tarvis —“

Hobune ei saanud aru.

Tulin Vorošilovi-nimelisest kolhoosist tulema ja sain kahe päevaga selguse kätte. Asutusi leidis rajoonikeskuses omajagu. Esmajoones metsakombinaat. Aga see pakkus tööd ainult rajooni ääremaille, taigasse, kuhu olin keeldunud minemast. Keskuses asuvatele töökohadele väljasaadetuid põhimõtteliselt ei võetud. Või vastaval isikul pidi olema vabaduses olnud üpris usaldusväärne amet. Nii et suure erandi korras oli kohalikus keskkoolis väljasaadetust joonistusõpetaja. Aga tema oli enne laagrit olnud osakonnajuhataja „Pravda“ enese toimetuses. Tähendab, asutused asujaid ei rakendanud ja vastavas suunas ei teinud ma katsetki töökohta leida. Aga külas leidis ka veel pudipaditoodanguga tegelev artell „Molodoi Kustar“ — ja seal asujaid otseselt ei tõrjutud. Ainult et vastavad enam-vähem kirvenäolised ametimehed kontoris ühmasid mulle: „Ei ole kohti —“ mille peale üks ütles, kui ma olin juba minema pöördunud:

„Tähendab, üks koht on. Aga sinna sa ei lähe.“

„Miks ma ei lähe?“

„Pärast seda, kui Semjon sealt seljanikastusega haiglasse läks, on seal juba mitu meest proovimas käinud. Kolm sinusugust ja kaks tõsist töömeest ka. Keegi ei võtnud vedu.“

„Kus ja mis see siis on?“

„Telliskivivabrikus. Bukovštšik.“

Ma ei tea tänapäevani, kas sel ametmehel eesti keeles nimetust ongi või kuidas see kõlab. Sest nimetus sõltus suuresti kohalikust tehnoloogiast, ja see oli olulisel määral vana-Egiptuse oma. Igatahes tegin seal järgmisel hommikul oma uue ametiga algust. Ja seal jäi vürst Vassili Fjodorovitš Pinski mulle taas omal moel põigiti ette.

Telliskivivabrik, pool kilomeetrit külast eemal, oli lageda taeva alune värk ja töötas muidugi üksnes suvel. Põhielemendiks oli siin kuus seguvanni. Need olid viie-kuue meetri pikkused ja ligemale meetrisügavused maasse kaevatud augud, ambulantside neerukausse meenutava lõikega, mis ülespoole pisut laienes. Vannidel olid laudvooderdisega seinad ja laudpõrandad all. Sellise vanni siseääre keskel, vastaval laudpõrandal, seisis *buk*. See tähendab üle pooleteise meetri kõrgune, suure saunakapa kujuga anum. Selle keskele oli asetatud püstjas raudne telg, mille küljes oli kolm või neli paari rauast tiivikuid. Telje tipust ulatus nelja meetri pikkune vabe ümber vanni kulgevale rajale. Vabe külge kinnitati rada mööda aetava hobuse suised.

Vannid veeti parajalt jaotatud saue-liiva segu täis. Sellele kallati paras määr vett peale. Kui selline segu oli neli-viis päeva seisnud, võis tellisetegu alata.

Bukovštšik astus segusse. Kuivem segu kandis ta kummikuid vabalt. Vedelama korral asetaski ta jalge alla lauaticid, ning loopis poole bukki labidaga segu täis. Loopida ei tohtinud uisapäisa, vaid valikuga, vaheldumisi segu kuivemaist ja vedelamaist paikadest. Siis hõikas Dima, väike mongolisilmne tšuvaši poiss, ka tema koos vanematega muidugi asuja, hobuse kõndima, ja buki tagapoole alumises servas leiduvast kassiaugu suurusest avast hakkas venima avaesisele laudpõrandale enam-vähem neljakandiline seguvorst.

Nüüd pidi seguanaja panema auru juurde ja hoolitsema selle eest, et buk püsiks kogu aeg parajalt kolmveerand-täis. Ning et segu poleks ei liiga vedel ega liiga paks.

Vorstilaua ees süvendis seisis kaks naist, kaks vormijat. Kummalgi oli käes risttahukane vaheseintega neljaks lõigatud, pealt lahtine, alt laudpõhjaga vorm, igal vormiveerandil täpne telliskivi mõõt. Kumbki vormija lõi oma vormi laksuga lauale, haaras vorstist paraja tellise

jao segu, lõi neli pesa lops ja lops segu täis, tõmbas pandtraadiga siuh üle vormi, viskas äralõigatud segukuhjad lopsaki-lopsaki bukki tagasi. Ja läks-lippas-kõndis-jooksis, kuidas kunagi, sinnasamasse lõõvi alla ning kummutas neli plunni lõõvipõrandale kuivama. Seda-maid oli ta tagasi ja vorm laksuga laual — — Sada viiskümmend korda vahetuses minna ja tulla — — Kui üle normi taheti teha, siis vastavalt rohkem.

Vormijanaiste jaoks polnud mul esimesel nädalal või vist esimesel kahelgi nädalal õieti ei silmi, ei suud. Ainult kõrvad. Sest silmad olid higest udused ja öelda polnud mul neile mitte midagi — kui nad teiselt poolt bukki tänitasid:

„Pjotr Janovitš — mis segu see on, mis te meile annate?! See on ju nii vedel, et plunnid valguvad lõõvi all laiali kui seemed! Tihkemat, tihkemat, tihkemat! Nii vedelast tuleb ju paljas praak!“ Või — „Pjotr Janovitš — vaadake, mismoodi hobune tõmbama peab! Teil on ju buki segu asemel selge liivakätkar! Andke vedelat peale! Muidu tulevad plunnidel nurgad niimoodi tõmbid, et Stepan loobib kõik tagasi.“

Stepan Konovalov, põletusmeister ja ahjukuningas, oli iseendast mõnus rangjalgne kirjaoskamatu vanamehenäss, aga oma kitsuketes ametipiirides üsna nõudlik taat.

Nii et kõigepealt mu mitte ju päriselt harjumatu kondile ettekujutamatu ränk mahv: toimetada vahetuses vähemalt viis tuhat kilogrammi segu labidaga keskmiselt kahe meetri kõrgusele. See pani iga kord veerand tunniga high kõigist pooridest sirinal jooksmas ja hajutas nägemisväljas liikuvad asjad kummaliselt segi. Värvid just nagu säilisid või isegi süvenesid, samal ajal kui kontuurid sulasid kuidagi üles. Ja naiste tänitused, tõtt-ütelda küllalt salliv, aga teinekord peaaegu et teravgi, igatahes vastikult mehe väarikust või ka vastutustunnet puudutav, kostis üha kuuldamalt: „Pjotr Janovitš — selle seguga ei saa me ju normi täis!“ — „Pjotr Janovitš — niimoodi te jätate meid ju nälga! Teid see võibolla ei huvita. Teile saadetakse ju pakke. Aga meile ei saada keegi midagi. Nii et —“

Lisaks olins esialgu hädas ka sellega, et puldanlabakad, mis Stepan mulle andis, olid liiga väikesed. Käte toppida läks mul neid korda, aga kui ma siis labidavarre pihku haarasin, olid nad nii ahtad, et rusikanukkidel hakkas valus. Nii et jätsin kindad varsti sinnapaika ja rühmasin esimese päeva paljakäsi. Nagunii oli liiga palju tegemist, et pöörata kätele tähelepanu. Teisel päeval nõudis labidavarre pihkuvõtmine hirmsat eneseületamist. Sest pihupesad olid üleni vesivillid. Küsisin Stepanilt suuremaid kindaid. Selgus, et suuremaid ei olnud. Aga kui Stepan oli heitnud pilgu mu kätele (ja pomisenud:

Nu durak tõi vsjotaki — või midagi sellelähedast), haaras ta noa ja lõi mu labakad lihtsalt lõhki — mida oleks muidugi pidanud tegema algusest peale. Sellest oli niipalju hõlpu, et enam nad käsi ei pigistanud, aga lõhkevaile vesivillidele oli neist vähe leevendust.

Esimestel päevadel jõudsin hommiku kella kuueks, kui töö vabrikus algas, enam-vähem vankudes pärale, ja olin kella kolmeks, kui me lõpetasime, väsinud kui viimane ront. Nii et mitmel õhtul mõtlesin, kodus, asemel selili, pihupesad aina kui lahtised haavad ja ihu valutavat saue- ja tinasegu täis: mis kuradi pärast ma siin ülepea punnitan? Kas sellepärast, et mul on rajooniraamatukogust laenatud „Ühe linna ajalugu“ kõige magusamast kohast pooleli — ainult et ma ei viitsi seda öökapilt võtta ja tuld põlema panna ja edasi lugeda? — Ja sellepärast, et siinsamas Esimese mai tänavas elab seesinane joonistusõpetajaks lastud Zujev, kes pole, nagu meie jutuaajamistest tunda, mitte ainult sündmuste ja inimeste keskel tegutsenud ajakirjanik, vähemalt Nõukogudemaa ajalugu oma silmaga jälginud mees, vaid ka huvitavate kirjanduslike ideedega isik — oma „Pravda“ peale vaatamata? Ja ka sellepärast, et ta laenas mulle lugemiseks Bogomolovi antiikajaloo köite, kus puuga-pähe-löövalt selgesti tõestati, et „Odüsseia“ peab olema kolm-neli sajandit „Iliases“ noorem. Miks? Sest „Iliases“ mainitakse pronksi 86, aga rauda 4 korda, kuid „Odüsseias“ on vastavad arvud 74 ja 51... Või umbes nõnda. Tähendab, sellepärast punnisin siin asjade loomulikule käigule vastu. Ja sellepärast, et tuleval kuul pidi klubis Stendhali järgi vändatud „Parma klooster“ ekraanile tulema — Aga kas nende ilmsesti ju üldsegi mitte minule mõeldud asjade pärast tasus siis punnida —?

Ent — uskumatu kuid tõi — kahe nädala pärast olid mu käed enam-vähem korras. Tähendab, vesivillid olid lõhkenud ja maha koorunud ning hellad villipõhjad labakate ja labidavarre abiga parkunud peaaegu tundetuiks. Panin tähele, et higinähtust veel ainult kolmandiku sellest, mis alguses. Ma ei joonud ka enam kümmet savikruusitäit vett vahetuses. Vaid ehk ainult kaks kruusitäit pluss kolmekümne kopika eest liitri lõssi, mis meile ratastel tunnis hobusega kohale toodi ja mida artelli seinalehes nimetati nõukogude võimu enneolematuks hoolitsuseks töötava inimese eest. Ma ei tundnud end õhtuti enam otsekui kannult langenud puu ja seisin hommikul enam-vähem kindlalt jalul. Ja, mis kõige ootamatum — Anna Borissovna, hobusepoisi Dima ema, üks meie kahest vormijast-naisest, ei rääkinud enam, et jätan tema ja ta lapse oma saamatusega nälga. Aga teine vormija, poolatar Kamila, tuli kolmandal nädalal, ühel lõunavaheajal, kui tööliised, kes kus, kodust kaasa võetud einet mugisid, löövi katuse varju mu kõrvale ja ütles:

„Pjotr Janovitš — ma vaatan, see segundmine hakkab teil juba käpas olema.“

Tolle Kamila veikleval olemasolu seal teisel pool bukki ja ta kiire põnt-põnt-põnt-jooks löövi alla ja tagasi oli mul ju algusest peale teada. Kuulu järgi pidi ta olema pärit kuskilt Ida-Poolast ja laagrikaristuse ärakandmise järel siia välja saadetud. Siin pidi ta olema kellegi samasuguse poolakast traktoristi naine, mulle ükskõik, kas naine kiriklikus või perekonnaseisuametlikus või siinses, komandandi juures kirja pandud mõttes. Viimasel nädalal olin võibolla jõudnud tähele panna, et Kamila oli nõtke umbes kolmekümneviiene naine ning oma halli pearäti, halli tööpluusi, halli seeliku ja halli puldanpõlle ning paljaste saviste jalgade kiuste nägusa näolapi ja kena rühiga noorik, olgugi tal juba silma- ja suunurgas kübeke esimesi kurde. Nii et ma nõksatasin üpris positiivselt nii ta sõnade kui ta läheduse peale. Ta jätkas:

„Te tuledate mulle natuke meie Bžintsevo noorhärat meelde. Jaa, te olete isegi kübeke tema moodi. Aga üsna erinev ka. Tema vedas juustumeistriga kihla. Kümne tuhande zloti peale. Raha, mis juustumeistril ju olemas oli, aga noorhärrel muidugi puudus. Et tema teeb juustuvabrikus nädal aega meistri asemel tööd ja vabrik annab nädalas tavalised sada puuda juustu. Et mis tühi liialdus ja loba see on — kole raske töö! Aga tema andis alla. Tõstis kaks päeva juustupallisid ja väntas kooremasina vänta, särk märg. Aga siis andis alla ja tunnistas meistri võitu. Teie poleks andnud. Tema andis. Irvitades küll, aga siiski. Ainult et kümmet tuhandet zlotti meistrile muidugi ei maksnud. Ütles, loll — ole tänulik, et ma su tööle edasi jätan —“

Mina küsisin: „Mis noorhärä see teil niisugune siis oli?“

Takkajärele tundub mulle, nagu oleksin juba tajunud aimduse aimdust, mis Kamila mulle vastab. Olgugi et see oli võimatust võimatum. Tema Bžintsevost Intässe oli peaaegu kolm tuhat kilomeetrit. Ja Intäst siia Krasnojarski taha linnulennult kaks ja pool, aga raudteed mööda neli või viis tuhat. Ent Kamila ütles naerdes:

„Meie Bžintsevo noorhärä. Meie noor vürst —“

„Mis ta nimi oli —?“

„Vassili Fjodorovitš. Basile — nagu ta laskis end prantsuse moodi kutsuda.“

Mina ütlesin: „Tähendab — vürst Pinski —?“

Kamila hüüdis üllatuselevalt: „Kust te teda tunnete?!“ Ja siis, pisut ehmunult: „Kas te olete tema sõpru —?“

„Tema sõpru —? Mmmm. Ei. Aga temaga tuttav, seda küll. Laagrituttav. Intäst.“

„Ah nüüd ta on siis laagris — —“ arutas Kamila kuidagi mõtlilikult — „ja mille eest seal — —?“

„Kulla inimene, kus mujal peaks vürstist isik teie meelest siinmaal olema —?!“ küsisin vastu. Ja tema noogutas: „Tegelikult muidugi —“

Ja kui ta oli lasknud mul, pisut muigamisi kuulates, endale jutustada, missugust tööd Vürst seal tegi ja kuidas tal läks ja mis meeleolus ta oli olnud, jutustas ta mulle ise, vähehaaval, lõunatundidel, kuivatuslöövi lõhklaudadest katuse varjus vürstiga seotud kodukohalugusid.

Vürst Basile oli olnud Bžintsevos olemas juba sest ajast, kui Kamila üldse midagi mäletas. Algul oli ta olnud olemas kui miskipärast riiakas ja igatahes teisejärguline muinasjutuonukene suure muinasjutuonu, see tähendab oma onu vürst Kasimiri selja taga. Ja hiljemini kui noorhärja ning, nagu Kamila ütles, kooliplikade huvi ja hirm —

„Mispärast hirm —?“

Bžintsevos oli sealse rahva usulist kuuluvust mööda tegutsemas nii ksjonds kui popp. Ksjondsil muidugi lapsi ei olnud, vähemalt ametlikke lapsi, eks ole. Aga popil oli kaks tütar. Ja neid võrgutas Basile vaheldumisi mõlemaid.

„Ja missuguse eduga?“

„Oh, kuulge — ma arvan, et täie eduga. Nii et popp saatis tütreid Bžintsevest ära. Lublini pansioni. Ja onu Kasimir õiendas popiga ja maksis vaikselt, nagu räägiti, ämmaemandate arveid. Ja ega popitütreid olnud ainukesed, kellega seoses Basilil sekeldusi oli —“

„Ja mis onukene sellest arvas — —?“

„Onukene ei käinud sellest alevis aru andmas. Pikkamööda tõusis kumu noorhärja seikluste ümber aina valjemaks. Siis juba hakati lausa itsitama — —“ seletas Kamila millegipärast valjemini ja tumedamalt — just itsitamisest rääkides korraga tumedamalt, selle asemel, et itsitamisest itsitamisi rääkida. Ja vürsti vigurid olid olnud temal, Kamilal, postkontoris, kuhu ta oli pärast kooli tööle pääsenud, teada puha — —

Nii et kui me siis pärast lõunavaheaega uuesti buki juures rügama asusime ja Kamila põnt-põnt-põnt-põnt puudase täisvormiga löövi alla ja tühjaga sih-sih-tagasi jooksis, mõtlesin: kas on usutav, et Basile neid tihkelt marjakaid ja pahkluiust üllatavalt siredaid sääri tähele ei pannud — —? Vaevalt. Nii et parem on, kui ma tema lugusid kuulates ja nende kohta arvamust avaldades seda võimalust arvesse võtan ja vastavalt ettevaatust ei unusta — —

Tähendab, esialgu oldi alevis vürst Basile'i tempudest ja tema ning

ta onu vahelistest pingetest vait, siis hakati neist sosistama ja lõpuks räägiti neist igal nurgal. Sest mida pidi siis kas või näiteks sellise looga ja selle kangelas(t)ega tehtama:

Basile oli tulnud kevadel 1932 ülikoolist, see tähendab Varssavist koju, kaks või kolm ülikoolisemu kaasas. Nad olid rüübanud kaks või kolm pisikest alevikõrtsi õhtu ja õõ jooksul enam-vähem kuivaks ja kõndinud hommikul turule. Ja seda, mis edasi sündis, oli Kamila näinud postkontori aknast oma silmaga peait. Nad olid lasknud kõik kokkuseotud koibadega turuvankritel kokutavad kanad, kõik haned, kes vahtisid pikikaelu välja kaelaauguga kastidest, kus nad ootasid kaela kahekorra keeramist ja rändu alevi rikkama-rahva pühade laudadele, kõik tuvid, kes ootasid kaanega traatkorvides sedasama roakssaamist, ainult et vaesema rahva laudadel, kõik, mis loomul-dasa liikus, kaagutas ja lendas, aga praegu püsis surmaaime duses enam-vähem vakka ja vait — kõik — vabaks, vabaks, vabaks!

Meestele, kes püüdsid vabastajaid takistada, ähvardasid noorhär-rad kere peale anda (ja jalutustokid olidki neil ju kaasas). Naistelt, kes palusid neid ometigi järele jätta, küsisid nad, silmad pulkas, kas nad siis ei mõika, et elu kinkimine jumala loodule, selle asemel et tappa teda patuste inimeste poolt äraõgimiseks, on Issandale meele-pärane tegu?!

Aga kui üks talumees, kelle kolm turule toodud hane vürst ja ta kambamehed olid juba kastidest välja lasknud (nii et haned olid kaa-gutades üle platsi ja mööda jõe poole langevat tänavat minema lidu-nud-leeganud-lennanud) — kui säherdune vanamees oli rebinud kas-tist kesiku ja tõuganud härradele vastu säärikuid — „Sähke, panid, võtke siis see juba ka!“ — nii et kesik pani ruiates punuma — siis hõila-sid härrad „Ei-ei-ei!“ ja jooksid seale järele, püüdsid ta pärast para-jat ajujahti ja mõnede kärude ning laudade ümbertõukamist kinni ja tirisid peremehe kätte tagasi:

„Mis nelja roojase sõraga muda sees tuhlab, selle võivad matsid makku keerata, seda me ei keela! Aga Issanda lendajad linnud teeme meie tema tahtmise järgi priiks!“

Pärast oli räägitud, et panid olid vabastanud sadakond kana, kuus-kümmend hane ja terve parve jao tuvisid. Kamila seletas:

„Ega ma ju ei tea, kas see oli just see temp või mõni veel vän-gem või vist ikkagi kõik tembud kokku, mis viisid vana vürsti nii kaugele, et ta tegi, mis ta tegi. Igatahes, kolmekümnendate keskel kuulutas Lublini või vaata et Varssavi kohus noore vürsti vana vürsti nõudel pillajaks või vastutusvõimetaks või nii üheks kui teiseks. Ja määras ta kurateeli alla. Aga vürst Kasimir ise hooldajaks ei haka-nud, kuigi see oleks vist loomulik olnud. Vaid kuulutas, et „See jõmm

sööks mu närvid lõplikult ära“ — ja lükkas eestkostjaks kellegi advokaadi.“

Ja veel jutustas Kamila:

Üsna varsti, aga juba pillajast peast oli vürst võtnud naise. Ja ime-moel mitte jumal-teab-kelle, vaid preili Dora von Brinkenhofi Kuramaalt. Kellest teati rääkida, et ta pidi olema päratu vanast perekonnast ja sugugi mitte kaasavarata pruut.

Ja ka teda oli Kamila jällegi oma silmaga näinud. Ja kinnitas, et see polnud ülepea mitte näotu, vaid isegi huvitav daam. Umbes samaealine kui vürst, noh, võibolla kübekese temast vanem. Ja paar head tolli temast pikem, seda küll. Hiigla sportlik. Hiigla sirge. Helepunaseks võõbatud suuga ja punase poisipeaga. Hiigla laia äärega skaudikübar peas ja ratsapiits käes. Arvatavasti ei tuntud Kuramaal Poola perekondade raha-ega muid asju kuigi hästi. Ning, nagu Bžintsevo daamid väitsid kuulnud olevat, oli ka pruudi otsustav isemeelsus aidanud vürsti abiellumisele üpris väga kaasa. Nii et teoks see igitahes sai. Ja enne ookeani taha kadumist oli vürst toonud oma nooriku ja iseenda veel kord Bžintsevole vaadata.

Nad olid saabunud hiiglapikas lahtises sinises ja nikkelliistulises kaheistmelises autos ja sõitnud aeglaselt tempot alevile mitu kaheksat peale. Ikka nõnda, et kõik kaheksad löikusid keskpunkti turuplatsil. Ja lõpuks olid nad sõitnud mööda kiviteed pool kilomeetrit alevist välja ja peatunud lossipargi väravas. Väravavaht, vana Ignati, oli sellest hiljem napsilauas sosinal jutustanud. Kuidas tema oli istunud oma kivist värava kõrval ja mõtelnud, kui ta neid autoga lähenemas nägi, et mis ta siis nüüd peab tegema. Et kui nad väravast sisse ja treppi sõidavad ja lossi lähevad, siis võib ju vana vürst nõrdimusest rabanduse saada. Aga et tema, Ignati, ei saa ju ka kemmist välja karata ja auto ette pikali heita. Nii et tehku nad mis tahes, sest tegelikult pole see kõik ülepea tema asi — — Ja siis olidki nad värava ees peatunud ega olnud kaugemale sõitnud. Ja Ignati oli oma lühinägelikkusest hoolimata selgesti näinud:

Noorproua, ratsapiits käes, oli asetanud küünarnuki autoukse servale ja silmitsenud kübara ääre alt poolkinnisilmi lossi. Nii et polnud päriselt selge, kas ja kuivõrd ta seda nägi. Noor vürst oli astunud autost välja, pikk nahkmantel seljas, ja tõstnud lossipoolse õhupiludest võõdilise mootorikatte üles ning koogutanud ja siis kükitanud mootori kallal õiendama. Ju seal oli siis miskit viga. Varsti oli ta tõusnud püsti, tõmmanud mootorikatte paigale, istunud rooli taha tagasi ja sõitnud supsti ära. Ja siis oli Ignati märganud: midagi oli jäänud autost või vürstist lossi suunduva kivitee keskele maha. Vanamees oli vahitua aknast oma tõntsi silmaga mõistatanud: vii-

mati on see pruunist lakknahast rahakott, mis libises noorel vürstil püksitaskust välja? Suurem rahamees noor vürst ju küll veel hiljutigi ei olnud, see oli kõigil teada. Aga nüüd, kus tal oli niisugune auto nagu neli nikkelnuppudega voodit ja niisugune ratsapiitsaga proua — nüüd — mine tea — Vanamees oli tõtanud oma vahimajast välja ning astunud leiule juurde. Aga tundnud selle õnneks siiski enne ära, kui oli jõudnud seda pihku võtma hakata. Kui mitte muust, siis lõhnast — —

Pärast seda jumalagajätku oli vürst kodumailt kadunud ja temast ega ta prouast polnud mitu aastat midagi kuulda ega haista. Kuni teati taas rääkida: vürst Basile pidi pidama New Yorgis kõrtsi. Kuski Bronxis. Sadamakõrts või mis see pidi olema. Pisike punker. Aga mitte ka just kõige armetum koobas. Mille kas vene või poola emigrandid — või arvatavasti mõlemad koos — pidid olema tal paaril korral puruks peksnud, ja siis jälle, küllap naise kaasavara toel, üles ehitanud ja korda panna aidanud. Ja siis oli, enne Teise maailmasõja algust, vürsti kohta ainult veel niipalju Bžintsevos kuulda olnud, et ta oli oma naise seal New Yorgis joomaravile saatanud. Ja kas enne või pärast seda pidid nad vist olema ka lahutunud.

Siis oli saatusetund käes ja sakslased tungisid läänest ning seda- maid venelased idast Poolasse sisse. Sakslased vallutasid poole riiki ja venelased vabastasid teise poole — nõnda ju seletati. Ja Bžintsevos oli poolteist aastat nõukogude võim. Kõik umbes seesama, mis küllap ka Eestis. Ja siis käisid suurtükikuulid kaks päeva ja ööd üle alevi ja siis olid venelased väljas ja sakslased sees. Seks korra. Kamila ütles:

„Ma mäletan, alev põles tükati. Mõlema kiriku tornid olid purud. Loss oli rüüstatud, aga põlema polnud venelased jõudnud seda panna. 28-nda hommikul sõitsid esimesed sakslaste autod alevisse sisse. Ja tema oli esimeses autos. Välihall munder seljas. Sigar suus ja sakslaste tobekõrge ohvitserimüts peas. *Chauptman und zonderrirer. Bitte schen.* Ta oli esimene, kes keset turuplatsi autolt maha hüppas. Inimesed jooksid auto ümber kokku. Kuigi seal istus kolm või neli sakslast sees. Basile lehvitas omadele. Surus vanameestel käsi. Musutas tüdrukuid —“

„Kas teid ka —?“

„Vist küll. Või — ma ei tea — Tema igatahes naeris laginal ja kuulutas, et „Rõõm teid kõiki elusana näha, tuvikesed!“ ja „Kuidas teil tuvikestel siis punakotka tiiva all läinud on —“ Ja „Kas usute nüüd, et teie tõeline härra ei ole teid unustanud teps —““

Ja siis oli tulnud Kamila jutu järgi vürsti juurde alevirahva delegatsioon. Praegu ei kujuta ma hästi ette, et delegatsioon sealsamas

turuplatsil, vürsti kohaloleku esimestel minutitel välja sai ilmuda. Nii et sel moel on ehk tegemist mu enese mälus toimunud instseneeringuga ja tõeliselt tulid nad ehk alles järgmisel päeval või kõige varasemalt samal õhtul ja mitte turuplatsile auto juurde, vaid lossi, kus vürst oli lasknud endale paar tuba hädapäraselt korda panna. Aga võibolla peatus vürst seal turuplatsil siiski kauemaks kui viieks minutiks ja kõik sündis sealsamas ja nõnda nagu ma seda praegu — enda meelest ikka Kamila jutustuse järgi — kujutlen. Sest kümme tundi või ehk ka veidi kauemini oli ju Bžintsevo olnud mõlemast võimust prii. Ja juba oli jõudnud võsast väljuda ja tegevusse sôosta see, ma ei mäleta enam, kuidas Kamila seda nimetas — *Armia Krajowa* see ju vist veel ei olnud, ja Poola politsei vist ka enam mitte. Ühesõnaga sealne seesama asi, millel ju ka Eestis esimestel päevadel nime ei olnudki, aga millest hiljem Omakaitse välja kasvas. Nii et alevil oli probleeme juba enam kui küll. Ühesõnaga: popimaja uks turuplatsi teises servas läks lahti ja saatkond, popp, ametirüü seljas, teiste ees, tuli rutates üle platsi vürsti auto juurde — — Kamila katkestas ja küsis, kas ma tean, et vürstiga seoses oli ka Venemaa troonist juttusid räägitud? Mina ütlesin, et jah, olen seda kuulnud. Mispeale Kamila seletas:

„Arusaadav, et säherdusel silmapilgul ja säherduses hädas oli Bžintsevos ja eriti seal turuplatsil nendesse juttudesse uskujaid rohkem kui iial enne. Nõnda ligidal ma neile ei seisnud, et ma päris kindlasti kuulnud oleksin, aga võimatu see ei ole, et popp, nagu hiljem räägiti, ütles vürstile koguni *Teie keiserlik kõrgus* — — Ja kandis siis nende häda talle ette — nägu ähmist peas niisama punane kui habe, ja ümber ning selja taga tosinkond murest kahvatut taati ja mõned nutused naised ka: et see ütleme siis Omakaitse on öösel ja täna hommikul alevist ja selle ümbert sada viiskümmend inimest vangi võtnud ja peab neid nüüd tühjas lossitallis vahi all, püssimehed ümber talli. Ning et vangistajate ninamehed on teatanud: kui neid sadat viitkümmend veel pole nende punaste-aegsete seatempude ja sabarakluse eest maha lastud, siis paljalt sellepärast, et nendesuguste kinnivõtmise alles käib, ja siis tehakse suurem kamp ühekorraga ja keskmiselt vähema kuulidekuluga vagaks. Aga nendest on ju, nagu popp vanden, vähemalt pooled täiesti ilmsüütd ja ülejäänutest enamik ainult püssiga ähvardamise sunnil mulluses mairongkäigus marssinud. Ja nõnda edasi. Ja et seda kõike peaks ju jumala pärast rahulikult vaatama ja tunnistajaid üle kuulatama, sest ega siis ometi nende eneste hârra ja vürst ega tema õiglased panid sakslased hakka selsamal või veel hullemal moel inimesi seina ärde saatma, nagu needsamad

mõrtsukad, kes siit eile pagesid, siin pooleteise aasta jooksul tegid... Ja tulgu nüüd ometigi siitrahva põline ja pärine isand ise oma õnnetu rahvale appi! Astugu vahele, seletagu ära, võtku jumala nimel midagi ette!“

Mina küsisjn: „Kamila — kas see popp oli seesama, kelle tütardega härra Basile oli —?“

Ja tema kiitis takka. „Seesama ikka. Kui palju meil siis seal poppisid oli.“ Ning arutas sedamaid omalt poolt: „Pärast räägiti, et võibolla poleks popp oma tütarde tõttu muidu vürsti palvele tulnudki, olgu peale, et kinnivõetute omaksed olid teda hea ja kurjaga palunud. Põhjus, mis talle jalad alla tegi, oli olnud see, et ka tema enese poeg oli kuidagi kinnivõetute hulka sattunud. Ja Basile oli popi palvet jälle sellepärast nii püüdlikult kuulda võtnud, nagu ta võttis, et ta südametunnistus polnud popi ees popi tütarde asjus puhas.“

Vürst oli jätnud sakslasest autojuhi rooli taha istuma, aga viinud teised sakslased, kolm tükki neid seal vist oli olnud, silmapilk sinna-samasse platsiäärsele kõrtsi ja käsutanud neile lõunasöögid ja õlled lauale. Ise oli ta tulnud sedamaid tagasi, hüpanud autosse ja lasknud sõidutada enese talli juurde, kus vahi alla võetuid kinni peeti. Kamila rääkis:

„Mina seal ju temaga kaasas ei olnud. Aga pärast teadis terve Bžintsevo rääkida. Ta oli käratanud valvurile, tehku see tallivärv lahti. Niisuguse tooniga, mis ei jätnud vasturääkimiseks mingit võimalust. Valvur oli jooksnud valveülesse järele, kelle käes pidi olema võti. Mees oli lossiköögist kohale toodud — endine, tähendab Poola-aegne Bžintsevo metsavaht. See oli lõõnud kõrge saksa ohvitseri ees kannad kokku, nii et saapakapid plaksusid, aga tundnud siis korraka sakslase kiiskava mütsinoka all nende eneste noore vürsti ära ja tahtnud hakata võtit lukuaugust tagasi tirima. Kahtlusega, et kas see pilajaks tunnistatud pooleilmahulgus, olgu tal müts peas missugune tahes, on ikka siin praegusel silmapilgul õige käsutaja...? Ning et vana vürst, kui ta poleks pooleteise aasta eest, sakslaste Varssavisse tungimise raadioteate peale rabandust saanud ja surnud, ei kiidaks oma vennapoega ei nende pagunitega, mis tal on, ega ka ilma nendeta ühelgi juhul heaks — Aga metsavahile polnud antud aega kahelda:

Vürst oli rebinud kabuurinööbi lahti ja kätsatanud „*Predki! Psia-krew!*“ Ja kui mees küllalt ruttu ei reageerinud, siis oli vürst röögatanud „*Schnell, du Idiot!*“ mispeale valveülem oli teinud värava lahti ja vürst oli marssinud talli sisse — Noh, mingi oht seal ju ehk oligi, et nad löövad sakslase seljatagant maha, rebivad talt relva ja püüa-

vad põgeneda. Aga enne, kui midagi sündis, oli vürst haaranud mütsi peast ja lehvitanud vangidele ja hüüdnud: „Vaadake, teie härra on jälle teie juures — ja sedamööda on ka teie vabadus teil jälle käes! Kõik laiali! Mida rohkem kellelgi põhjust on, seda rutem!“

„Noh, arusaadav ju —“ seletas Kamila, „et tall oli kahe minutiga tühi. Ja Basile'il käeseljad tänusuudlustest märjad. Ning et sakslased püüdsid laialijooksnuid, nii kaua kui saksa võim Bžintsevos püsis. Ega saanud kolmveerandit iial kätte. Aga kui nõukogude võim 44-ndal jälle platsis oli ja kõige naiivsemad tollaste laialijooksnute seast koju tagasi ilmusid, võeti nad muidugi kinni ja hakati pinnima: kui see lontrus, see teie nõndanimetatud vürst, teid tookord lahti laskis, siis olete teie ju ilmingimata Lääne agendid ja lontrused ja kurjategijad nagu tema!“

Aga esialgu olid sakslased Bžintsevos peremehed ja nende võimu all oli endastmõistetav, et vürst Basile kadus sealt oma vabastajavägiteo järel märkamatuult, aga ruttu. Kui alevis pärast sosinal meelde hakati tuletama, kes kõik tema poolt lossitallist põgenema olid lastud, kratsisid alevirahva seast mõnedki kahetsedes kukalt ja teised vangutasid pead ja kolmandad mõtlesid: Jumalale tänu. Sest peale süütu popipoja ja hulga kindlasti läbini süütute inimeste oli seal, nagu meenutati, olnud ka kohalik punane miilitsaülem ja käputäis tema alluvaid ja kohaliku täitevkomitee väiksemaid vennikesi ja tubli jagu alevis nõukogude nuhkideks ja punapealekaebajaiks arvatuid, kelle tegusid oleks avalikkuse meelest pidanud vähemalt selgitama. Nii et paljud, kes vürstile, eriti tema tallitembu järel või ka üleüldse head soovisid (ja vähemalt õrnemsoo seas oli säherdusi, nagu ma aru sain, kõige kiuste omajagu leida), olid tema käekäigu pärast sakslaste all tõsiselt mures. Aga samas lohisid Bžintsevist üle sõja ja selle järelaastate veriste pulkadega raudäkked, nii et kõrvalisemate kujude mälestus mattus inimeste isiklike murede rägasse ja mulda. Kuni viimaks, aga ikkagi alles 40-ndate teisel poolel oli ulatunud Bžintsevosse kumu (jumal ise teab, mis teid pidi sellised teated läbi müüride ja üle piiride liiguvad), et pole nende vürstivedamusel vist viga midagi. Sest sakslased olid kupatanud ta kui idarindele kõlbmatu kuju ära läände — ja seal oli ta andnud enda esimesel võimalusel ameeriklastele vangi.

Kui palju vürsti edaspidisest saatusest Bžintsevos praeguseks teada oli, sellest polnud meil Krasnojarski taga muidugi kujutlust. Aga vähemalt Kamila sai ta käekäigu kuni 51. aastani nüüd minu käest teada. Ja see, et vürst oli olnud vangilaagris vildikuivatajate pealikuks, tegi talle miskipärast hirmsasti nalja.

Paar aastat pärast mu enese Eestisse-naasu, tähendab 1956. aasta suvel, tuli Pallo-poiss mulle Tallinnas Lomonossovi nimeliseks ristitud Gonsiori tänaval vastu. Tema oli mõne kuu eest Eestisse tagasi jõudnud, pidi olema kuskil Tartumaa kolhoosis arveametnikuks ja kavatsema sügisel õhtukooli astuda: „Mul ei ole ju kõige selle möga tõttu ikka veel keskharidust käes!“

Tirisin ta Leineri tänavasse oma pööningutuppa, mida ma kuskil olen kirjeldanud, ja me jutustasime teineteisele mitu tundi meiega vahepeal juhtunust.

Pallo pajatas Intá laagrite üldisest elust viimase viie aasta jooksul ja sel taustal sealsete eestlaste, veel hiljuti mõnegi lähedase semu käekäigust: viiekümnendast alates režiimi totter rangenemine — vangide omavahelised kontaktid minimaalseks, barakid õhtul lukku, paraskid sisse, tsoon tühjaks. Päeval ja öösel kõik keelatud, igast asjast karts, karts, karts... Ja siis äkitselt, viiekümne neljandast — uksed jälle lahti, peaaegu et ka väravad lahti ning normaalse korra asemel vaata et kaos. Ja siis ühtlasi vabanemiste algus.

Muidugi tulid meie sealsed lähemad tuttavad meil ükshaaval juutuks: kes juba enne Pallot lahti said, kes kuhu kunas edasi saadeti, missugusel tööel keegi viimati oli *et cetera*. Kuni ma muuseas küsisin: „Aga vürst?“

Pallo jutustas. Vürst oli püsinud kõigi režiimimuutuste ja mujale-saatmiste voolus kuni tema, Pallo, vabanemiseni omal kohal. Ikka vildikuivatajate pealikuna. Pallol polnud temaga õieti midagi pistmist. Ei siis, kui ta ise oli kapten Kivi juures laboratooriumis, ega hiljem, kui ta oli sealt minema löödud. Pallo seletas: „Kus eestlasi või baltlasi vähe soojematel kohtadel mõnekesi koos oli, seal hakati neid viiekümnendast alates laiali peksma — ikka rahvuslike vandenõude ennetamiseks. Nii et kaks aastat vehkisin ma sõerikastuslindi ääres ja viimase aasta maa all.“

Kui ta oli vürstile tsoonis liikudes vastu juhtunud või kui nad olid söökla uksele teineteisest möödunud — jah, Pallo ei osanud öelda, kas ta oli siis seltsimees Pinski noogutuse või ühmatusega tervitanud — või polnud ta teips?

„Õieti vist mitte —“ arvas Pallo — „sest miks oleksin ma pidanud teda tervitama?!“

Aga siis oli juhtunud nii, et aprilli lõpus, kui vabanemised olid veel haruldased, aga neid juba mõnda aega siiski ette tuli, oli Pallo kutsutud eriosakonda välja. Ta rääkis:

„Seal istus see — leitnant Lossev. Sa ehk mäletad ka. Tünikas

ja sõrasilm. See laskis mul — *imja, otšestvo, srok, statja* — selle harakalaulu endale ette laulda, aga mulle otsa ei vaadanud, vaid vaatas oma paberitesse ja ütles:

„Homme hommikul ärge tööle minge. Pakkige oma asjad kokku ja tulge kell 10 koos asjadega siia. Ma annan teile teie vabanemispaberi kätte. Ja teie töö eest teie arvel oleva raha —“ ta vaatas pabereist järele — „seitsme aasta pealt sada kuuskümmend üks rubla kaks-kümmend seitse kopikat. Ja te võite sõita, kuhu tahate.“

„Niisugune teade —“ muigas Pallo — „aga nii hallil toonil lausutud, et võõpa sellega peldiku seina —“

Järgmisel hommikul kell kaheksa (Pallol vineerkohver nari all pakitud ja valge vanginumbrilipik — L 247 — bušlatiseljalt lahti harutatud ja tasku pandud) — otsis vürsti päevnik Pallo-poisi üles:

„Vassili Fjodorovitš paluvad eneste juurde. Otsekohe, kui võimalik —“

Pallo jutustas: „Vürst elas ikka sealsamas 12-nda baraki kuivatitagusel konkus. Ma mõtlesin: võibolla on tal vabanejale mingisugune palve. Otsustasin, et kirju kaasa võtma ma ei nõustu. Sellest võib tulla igavene jama. Seda ma riskiksin, kui üldse, siis ainult, noh, sõbra puhul. Aga ära kuulama pean ma vist ka vürsti — —

Tähendab, ta elas ikka sealsamas konkus, kus sinu ajal. Kui ma sisse astusin, lesis ta pool-istuli naril, kukal vastu seina, ja ütles, et pidi olema haige. Ja irvitusest ja hammaste välkumisest hoolimata oligi tal tõbine nägu peas. Kollatõbi võibolla. Lõug ajamata habemetüükast kriim. Ta küsis, kas on tõsi, et ma pidin saama täna lahti. Mina ütlesin, et nii mulle eile teatati. Ja siis ta küsis, kas ma Kotelnikovi tunnen. Meie peabandiiti, ühesõnaga. Mina vastasin, et mis tähendab, kas ma teda tunnen? Tean, seda küll. Nagu laagris enam-vähem kõik. „Sina,“ pöördus Pallo minu poole — „teadsid teda ju ka. Kuulsus, ikkagi —“

Mina mõtlesin: kuulsus —? Noh, kui soovitakse. Sest müüdi järgi pidi tol Kotelnikovil olema hingel vähemalt üheksa rongiröövi, ma ei tea, mis aja jooksul ja millistel raudteedel, ja räägiti, et üksteist mõrva. Nende juttude peale olin seda meest mõninga uudishimuga silmitsenud. Säherdusi ju igal tänavanurgal ei kohta. Ning olin mõnikord sööklas seiranud tema käitumist tema blatnoidest semude seltskonnas. Peale selle, et see seltskond oli temaga pisut aupaklik, ei torganud mulle temas mitte midagi silma. Keskmist ja veidi nigelamatki kasvu, hapunäoline vahest viiekümnene mees. Pigem tuhmi kui terava häälega ja väikeste hallide, ligistikku ja sügaval asetsevate silmadega. Ka Lombroso oleks teda vaevalt tähele pannud. Vaatleja võinuks ehk ainult tema müüdiga ettevalmistatult väita, et

mehe virila suu nurkades välgatas mingit erilist maailmavastast põlgust.

Pallo jätkas: „Tähendab, võrst küsis, kas ma Kotelnikovi tunnen, ja mina vastasin, et tean. Ja siis ta seletas, Kotelnikovi kambamehed olevat hiljuti rääkinud, et pealik on otsustanud teha talle, võrstile, lõpu peale. Mina ei hakanud muidugi pärima, mispärast. Mina olin vait. Ja siis ajas võrst enese naril püstakile ja ütles:

„Nii et nüüd on mul teile palve. Kui vabanejale, kellele kogu siinne pask ei lähe kahe tunni või, noh, kahe nädala pärast enam korda. Ja kui noorele inimesele sellest maailmakolkast, millega mu kõige paremad tunded seotud on — —“ Nii et ma lausa ehmatasin, et nüüd muutub võrst sentimentaalseks ja siis ei oska ma temaga hoopis mitte midagi peale hakata. Aga ta hüppas sellest hädaohust silmapilk üle:

„Ühesõnaga — teel eriosakonda oma vabanemispaberi järele — saate aru, mitte p ä r a s t selle kättesaamist, sest pärast ei lasta teid enam tsooni kõndima — astuge Kotelnikovi juurde sisse. Kahekümne seitsmendasse barakki. Tööl temasugune boss ju ei käi. Nii et ta on kindlasti seal. Kui tema semud peaksid astuma teile teele ette, ütelge, et te tulete minu palvel. Siis nad lasevad teid läbi. Te võite ka ütelda neile, et teil pole minuga midagi pistmist. Peale selle ühe sõnumi. Aga nad teavad seda nagunii. Tähenab, peale selle, et ma palusin teid tuua talle minult sõna. Aga sõna on see:

Kui *monsieur* Kotelnikov on otsustanud lasta mu maha lüüa, siis tehku ta sellid seda kuradi kurat — ruttu. Sest kui kuradi kaua pean ma seda ootama! Kui ta niisugust otsust pole teinud, teatagu mulle, et see on tühi pläma. Ja siis te võite lisada: muidugi loodan ma, et ta pole nii totrat otsust teinud, või kui on, siis muudab selle ära. Sest ta teab, et ta ei saaks minu mahalöömisest mitte midagi. Vastupidi: kui ma peaksin siiski veel saama Ameerika Punaselt Ristilt pakke — aga ma ju olen kaks pakki saanud ja viimasest on juba aasta möödas, nii et kolmas on kindlasti tulekul — siis minu mahalöömise korral on ta mu alaska kaaviarist ilma nagu lind sitast.

Noh, *monsieur* Pallo, tehke see väike asi ära. Teile on see täiesti ohutu. Ja siis — kõndige vabadusse. Jõudke koju. Tervitage minu poolt oma Eestit. Mina ei ole seal kunagi käinud. Aga minu naine küll. Lätimaalt. Enne sõda. Tema rääkis, see oli olnud peaaegu et veel rohkem kui Läti — kuidas ta ütles — Grimmi muinasjuttudest võetud illustratsioonide moodi. Aga Kotelnikovi, kui te temaga räägite, ärge minu poolt tervitage. Muidugi ei kuuluta te talle ka, mis ma temast arvan. Ma arvan, et ta on liiga väike kaabakas, et maailma või kuradi meelest midagi olla. Nagu ütleme Hitler või mõni teine, te teate küll, keda ma silmas pean. Ja oma üheteistkümne mõrvaga

siiski liiga suur ja liiga stiilitu mölakas, et Issand võiks talle andeks anda. Nagu ta väikestele sulidele, hädasulidele annab. Nii et nägemiseni. Teises ja loodetavasti paremas maailmas. Ükskõik, kas nad löövad mu maha või ei. Hähähähäh!”

Noh, ma käisin Kotelnikovi juurest läbi ja tegin, mis vürst oli palunud, ja sõitsin lõunase Kirovi rongiga Intást Eesti poole tulema. Nii et, mis vürstisse puutub, tema hammaste kollakas välgatus ja tema „Hähähähäh!” oli viimane, mis ma tast nägin ja kuulsin.“

4.

Ja mina mõtlesin, kui ma Pallo trepist alla saatsin ja ta minema läks: millegipärast — ma ei tea isegi, miks — olen ma talle tänulik, et ta ei meenutanud, vürstist rääkides. Akim Akimõtši pükse.

Ja veel mõtlesin ma, mööda treppi oma pööningutuppa tagasi tulles, kuid võibolla ka palju palju hiljem: kui professor Horzeki poolteist protsenti peaks sel kõigi võimaluste maal tõeks saama ja vürst peaks Vene troonile tõusmagi, siis oleks see ju parim, mis temaga võiks juhtuda: ta ei saaks Akim Akimõtši pükste asjus ega muus enam üldsegi oma ülemustele koputamas käia. Vaid üksnes oma alluvaile. See tähendab iseenele. Ja olekski oma pisipealekaebajarollist, oma suuremast või vähemast hädasulirollist prii.

November 1993